

Türkiye’de Yargının Verimliliği, Etkinliği ve Niteliği Üzerine Kimi Gözlemler

Öz

Demirhan Burak ÇELİK¹

Türkiye’de yargı sorunu genellikle yargı bağımsızlığı üzerinden tartışılmıştır. Yargıya ilişkin kapsamlı bir değerlendirme yapabilmek ve sistemin gerçekte nasıl işlediğini anlayabilmek, aynı zamanda verimlilik, etkinlik ve niteliğe ilişkin veri ve gözlemlerin de dikkate alınmasını gerektirir. Son dönemde meselenin bu boyutu üzerine de yoğunlaşıldığı görülmektedir. Bu çalışmada da adli istatistikler ile yargı hizmetlerinden yararlananların ve uygulayıcıların deneyimlerine de başvurularak, verimlilik, etkinlik ve nitelik konusu ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Yargı, verimlilik, etkinlik, nitelik (kalite).*

Some Observations on the Efficiency, Effectivity and Quality Justice in Turkey

Abstract

In Turkey, the debate on the problems of the judicial system generally focuses on judicial independence. However, for a more comprehensive assesment, efficiency, effectivity and quality should also be taken into consideration. This paper reviews the basic issues in this context, by using judicial statistics and the observations of the court users and practitioners.

Keywords: *Judiciary, efficiency, effectivity, quality.*

¹ Yrd. Doç. Dr., Galatasaray
Üniversitesi Hukuk Fakültesi,
dbcelik@gsu.edu.tr

I. GİRİŞ

Yargı alanındaki çalışmaların genellikle yargının bağımsızlığı konusuna odaklandığı yaygın bir gözlemdir. Aslında bu bir dereceye kadar anlaşılabilir de. Çünkü bağımsızlık düzgün işleyen bir yargı mekanizmasının ön koşuludur. Yargı kurumu, adaleti tecelli ettirme ve temel hakları koruma biçiminde özetlenebilecek olan temel işlevlerini ancak bağımsızlığın güvence altına alındığı bir ortamda yerine getirebilir. Bununla birlikte yargı düzenine ilişkin bütüncül bir değerlendirme için konunun diğer boyutlarının da gözden geçirilmesi gereklidir. Bu çerçevede özellikle yargının verimliliği, etkinliği ve yargılamanın niteliği üzerinde durulmalıdır. Son dönemde bu alanlardaki çalışmaların da yaygınlaştığı, yargı reformu stratejileri, Avrupa Birliği uzmanlarınca hazırlanan istişarî ziyaret raporları gibi metinlerde de konuya ağırlık verildiği görülmektedir. Bu çalışmada da verimlilik ve etkinlik (III) ile nitelik (IV) konusundaki kimi gözlem ve saptamaların paylaşılması amaçlanmaktadır. Bununla birlikte, bu konuda daha sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için öncelikle yargısal hizmetlere yönelik talebin gözden geçirilmesi (II) yerinde olacaktır.

II. DAVA ORANLARI VE İŞ YÜKÜ

Yargısal hizmetlere yönelik talebin ana hatlarıyla gözden geçirilmesi, yukarıda da belirtildiği gibi, verimlilik, etkinlik ve nitelik konusundaki değerlendirme için iyi bir başlangıç noktası oluşturabilir. Çünkü söz konusu talebin yoğunluğu, başka etmenlerle birlikte, yargının iş yükünün artmasına neden olacak; bu da doğrudan doruya verimliliği etkileyecektir. Öte yandan, bu talebin karşılanabilip karşılanamadığı ya da nasıl karşılandığı yargının etkinliği üzerinde yapılacak değerlendirmede anahtar rolü oynayacaktır.

Türkiye’de kim, niçin, ne tür uyuşmazlıklar nedeniyle yargıya başvurmaktadır? Bir yıl içerisinde açılan ve görülmekte olan dava sayısı ne kadardır? Bu sayılar, her bir yargıcın/savcının iş yüküne nasıl yansımaktadır? İş yükünü artıran nedenler nelerdir? Bu başlık altında yanıtı aranacak temel sorular bunlardır.

Adalet Bakanlığınca yayımlanan adli istatistikler¹, nüfusun yoğun, sanayinin gelişmiş olduğu alanlarda yaşayan kişilerin uyuşmazlıklarını yargı önüne götürme oranının da daha yüksek olduğunu göstermektedir. Öte yandan bu gerçeğin, bölgelere göre değişmediğinin de altı çizilmelidir. Sözgelimi, 2014 yılında, ilk derece hukuk mahkemeleri önünde, İstanbul’da 421.761, Ankara’da 211.864, İzmir’de 136.088, Antalya’da 76.944, Bursa’da 76.871, Gaziantep’te 37.849, Samsun’da 35.488, Diyarbakır’da 32.956 dava açılırken; aynı yıl içinde Ardahan’da açılan dava sayısı, 3.147, Bartın’da 4.323, Artvin’de 5.060, Batman’da 5.974, Niğde’de 7.050 ve Burdur’da 7.240’tır.

Hukuk yargılamasında 2014 yılı içinde en çok açılan ilk beş dava türü ve bunların toplam davalara oranı Tablo 1’de gösterilmiştir. Buna göre, bireyler en çok veraset, alacak, boşanma, vesayet ve tazminat konusundaki uyuşmazlıklarla ilgili olarak yargı yoluna başvurmaktadır.

Tablo 1: Hukuk yargılamasında 2014 yılı içinde en çok açılan ilk beş dava türü

Açılan dava türü	Toplam davalarda içindeki oranı (%)
Veraset	13,4
Alacak	10,0
Boşanma	9,4
Vesayet	7,2
Tazminat	6,6

1 Bu çalışmada kullanılan veriler, aksi belirtilmedikçe, Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü’nün web sayfasında yayımlanan istatistiklerden derlenmiştir ve 2014 yılı istatistiklerini yansıtmaktadır (Adalet Bakanlığı, 2014).

Türk Ceza Kanununa göre açılan davalarda sanıklara isnat edilen suç türleri ve bunların toplam davalar içindeki oranı ise Tablo 2’de gösterilmektedir. Bu verilere göre, ceza davalarına konu olan ilk

beş suç türünün vücut dokunulmazlığına karşı suçlar, mal varlığına karşı suçlar, hürriyete karşı suçlar, şerefe karşı suçlar ve kamu sağlığına karşı suçlar olduğu görülmektedir.

Tablo 2: TCK’ye göre açılan davalarda sanıklara isnat edilen suçlar ve bunların toplam davalar içindeki oranı

İsnat edilen suç türü	Açılan davalar içindeki oranı (%)
Vücut dokunulmazlığına karşı suçlar (TCK md. 86-93)	21,8
Mal varlığına karşı suçlar (TCK md. 141-169)	21,1
Hürriyete karşı suçlar (TCK md.106-124)	15,6
Şerefe karşı suçlar (TCK md. 125-131)	12,1
Kamu sağlığına karşı suçlar (TCK md. 185-196)	7,5

Toplumsal cinsiyet rolleri ile dava açma oranları arasında bir bağlantı var mıdır? Bir başka deyişle, kadın ya da erkek olmak, uyuşmazlıkların yargıya taşınması aşamasında etkili olmakta mıdır? Bu konuda her mahkeme türü için ayrı ayrı değerlendirme yapmaya yetecek denli veri bulunmamaktadır. Bununla birlikte, soruşturma evresindeki mağdur/

müşteki sayılarından yola çıkarak bir değerlendirme yapmak olanaklı görünmektedir. Bu bağlamda, Tablo 3’te de açıkça görüldüğü gibi son beş yılın istatistiklerine göre, mağdur/müşteki olan erkeklerin sayısı kadınların sayısının iki buçuk katını aşmaktadır.

Tablo 3: Soruşturma Evresindeki T.C. Uyraklı Mağdur/Müşteki Sayısının Cinsiyete Göre Dağılımı

Yıl	Erkek	Kadın
2009	4.327.606	1.433.044
2010	4.666.722	1.576.707
2011	4.685.361	1.726.024
2012	5.112.645	1.952.390
2013	5.462.399	2.088.356
2014	5.770.715	2.179.874

Mahkeme türlerine göre sayıların ya da oranların değişeceği kabul edilebilse de bir gerçeğin aynı kalacağını kestirmek olanaklıdır: Uyuşmazlıklarını yargı önüne taşıyan kadınların sayısı erkeklerden daha azdır. Bu durum nasıl açıklanmalıdır? Bu sorunun birkaç muhtemel yanıtı vardır. Bunlardan birincisi, kadınların haklardan eşit olarak yararlanmadıkları gerçeğidir. Diğer pek çok hak bakımından olduğu gibi, adalete erişim hakkı noktasında da durum ne yazık ki pek değişmemektedir. Kadınların adalete erişimini engelleyen kimi etmenler yalnızca kadınlara özgü değildir: Yoksulluk, haklar konusunda yeterince bilgilendirilmemiş olma, sosyal ve ekonomik kaynakların yetersizliği gibi. Bununla birlikte bu olguların en çok kadınları etkilediği kabul edilmelidir. Öte yandan, salt kadınlık durumundan kaynaklanan kimi ne-

denler de yok değildir: Toplumun ve özellikle resmi yetkililerin toplumsal cinsiyete dayalı algı kalıpları gibi. Üstelik bu tür kalıp yargıların ve davranışların artık kadınların yaşam haklarını da etkilemekte olduğu belirtilmelidir. *Opuz/Türkiye* (European Court of Human Rights, 2009) gibi İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi kararlarına da yansıyan bir gerçek, ev içi şiddetin mağduru olup adalete erişmeye çalışan, ancak söz konusu engeller nedeniyle bunu başaramayan ve sonunda eski/mevcut eşleri, sevgilileri ya da yakınları tarafından öldürülen kadınların sayısının ne yazık ki her gün artmakta olduğudur.

Yargı yoluna başvurma oranları toplumsal cinsiyet rollerine göre kimi farklılıklar gösterse de, adli istatistiklerin ortaya koyduğu en önemli gerçekler-

den biri, Türkiye’de yargısal hizmetlere ilişkin talebin hayli yüksek olduğudur. Her yıl gelen dosya sayısı ve derdest dava sayıları bunu açıkça göstermektedir.

Adalet istatistiklerine göre, 2014 yılında ilk derece hukuk, ceza ve idare mahkemelerinde açılan toplam dava sayısı 3.664.050; savcılıklara gelen toplam dosya sayısı 3.470.733’tür. Yüksek yargıda ise, aynı yıl gelen dosya sayısı Yargıtay’da 955.198; Danıştay’da 140.855 olmuştur

Derdest davalar söz konusu olduğunda, bu sayıların neredeyse iki katına çıktığı görülmektedir.

2014 yılında, ilk derece mahkemelerinde görülmekte olan dava sayısı 6.176.565; savcılıklardaki dosya sayısı 6.985.818’dir. Yargıtay’daki sayı 1.474.869 iken, Danıştay’daki 330.932’dir. Bu veriler, hem gelen hem de görülmekte olan dosya sayılarının istikrarlı biçimde artmaya devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Yargısal hizmetler konusundaki bu yoğun talep, kaçınılmaz olarak yargıçların ve savcılarının iş yükünü de artırmaktadır. Tablo 4’de yargı yerine göre yargı mensubu başına düşen dosya sayısının son beş yıllık dağılımı verilmiştir.

Tablo 4: Yargı yerine göre yargı mensubu başına düşen dosya sayısı

	Yıllar				
	2010	2011	2012	2013	2014
Yargıç başına düşen dosya sayısı (Adli yargı-ilk derece)	1.142	1.145	1.088	942	865
Savcı başına düşen dosya sayısı (Cumhuriyet Başsavcılıkları)	1.460	1.411	1.435	1.516	1.385
Üye başına düşen dosya sayısı (Yargıtay)	5.523	4.216	4.657	4.149	4.483
Yargıç başına düşen dosya sayısı (İdare mahkemeleri)	616	654	608	637	508
Üye başına düşen dosya sayısı (Danıştay)	4.195	2.557	2.613	2.653	1.913

Türkiye’de, son dönemde yargısal hizmetlere ilişkin yoğun talebi karşılamak için başvurulmuş yollardan biri, yargıç ve savcı sayısını artırmak olmuştur. Bu çözüm yolu, siyasal iktidarın, yargıç ve savcılarının mesleğe kabulü aşamasındaki etkisi nedeniyle, yargı bağımsızlığı çerçevesinde, haklı olarak eleştirilmiştir. Öte yandan, Tablo 4’ün de ortaya koyduğu gibi, bu yöntem yargı mensubu başına düşen dosya sayısını azaltmada kısmen başarıya ulaşmış gibi görünmektedir. Bununla birlikte, bu konudaki değerlendirmenin yalnızca sayısal verilere dayanılarak yapılmasının yanıltıcı olabileceği de unutulmamalıdır. Bu noktada, yargıçlar ve savcılarının iş yükü konusundaki sıkıntılarının devam ettiği, yargı mensuplarına ait sosyal paylaşım sitelerinde bu konunun yoğun biçimde tartışıldığı, hatta kimi yargıçların bir dosyaya yalnızca üç dakika ayrılabilir olmaktan yakındığı da belirtilmelidir (Akyürek, 2015).

Dava oranlarının yüksek ve dolayısıyla iş yükünün fazla olmasının nedenleri nelerdir? Bu soru-

nun birden fazla yanıtı varmış gibi görünmektedir. İlk akla gelen nedenlerden biri, alternatif uyuşmazlık çözümü yollarının yokluğu ya da yetersizliğidir. Bu durum, bireyleri uyuşmazlıklarını doğrudan yargı önüne taşımak zorunda bırakıyor olabilir.

Devlet kurumlarına egemen olan kimi anlayış ve uygulamalar da yargının iş yükünü artıran sonuçlar doğurmaktadır. Bu çerçevede dile getirilen yaygın bir gözlem, özellikle kamu kuruluşlarında çalışan personelin, sorumluluk korkusu ile ve sorumluluğu üzerlerinden atmak amacıyla, bireyleri dava açmaya zorladıkları; kimi kurumların, haksız olduğunu bildiği ya da benzer konuda kazanılmış bir davadan haberdar olmak suretiyle bunu öğrendiği durumlarda bile, ilgililerin haklarını tanıma ya da uzlaşma yoluna gitmek yerine kişileri dava açmaya mecbur bıraktığı yönündedir (Tanrıver, 2008: 223).

Benzer bir yaklaşımla, yargının kendisinin de iş yükünü artıran uygulamalar sergilediğinin altı çizilmelidir. Bu bağlamda, Cumhuriyet savcılarının yeterli, özenli bir inceleme ve hazırlık yapmaksızın kamu davası açma yoluna gittiklerinden haklı olarak yakınılagelmiştir. İddianamenin iadesi kurumunu getiren 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun kabulü ile bu sorunun çözüleceği düşünülmüştür. Bununla birlikte, söz konusu alışkanlığın CMK'nin kabulü sonrasında terk edildiğini söylemek pek olanaklı görünmemektedir.

Dava oranlarının yüksekliğini açıklama noktasında, toplumsal ve kültürel etmenlerin payı da göz ardı edilmemelidir. Bu çerçevede, uzlaşma kültürünün yerleşmemiş olmasının ve Türkiye toplumunun her geçen gün daha da çatışmacı bir nitelik kazanmakta olduğunun altı özellikle çizilmelidir. Öte yandan, uyuşmazlıkları dava yoluyla çözmeye arayışının yalnızca Türkiye'ye değil, Türkiye'yi de içine alan daha geniş bir coğrafyaya özgü bir kültürel yapının yansımaları olduğunu düşünmek de olanaklıdır. Nitekim, Avrupa Etkin Yargı Komisyonu (Commission européenne pour l'efficacité de la justice-CEPEJ) tarafından hazırlanan Avrupa Yargı Sistemleri 2014 raporunda, Güneydoğu Avrupa toplumlarında dava açma eğiliminin Kuzeydoğu Avrupa'dakilere göre daha fazla olduğu saptamasına yer verildiği de belirtilmelidir (CEPEJ: 2014, 405).

III. VERİMLİLİK VE ETKİNLİK

Bir ülkedeki yargısal talebin düzgün biçimde karşılanabilip karşılanamadığının değerlendirilebilmesi için, yargının verimliliğinin ve etkinliğinin gözden geçirilmesi gerekir. Çünkü yargı sisteminin gerçekte nasıl işlediği konusunda bize asıl fikir verecek olan unsurlar bunlardır.

Yargının verimliliğini ölçmede başvuru temel göstergelerden biri, temizlenme oranıdır. Yüzde olarak ifade edilen temizlenme oranı, belirli bir dönemde sonuçlandırılan dava sayısının yeni açılan dava sayısına bölünmesi ve elde edilen sonucun 100 ile çarpılması yoluyla hesaplanır:

$$\text{Temizlenme oranı (\%)} = \frac{\text{çıkan dosya sayısı}}{\text{yeni açılan dosya sayısı}} \times 100$$

Temizlenme oranının %100'e yakın olması, bir mahkemenin ya da yargı sisteminin, belirli bir zaman dilimi içinde, hemen hemen açılan dava sayısı kadar davayı sonuçlandırabilir durumda olduğunu gösterir. % 100'ün üzerindeki bir temizlenme oranı, açılan dava sayısından daha fazla sayıda davanın sonuçlandırılabilirliğini ortaya koyar, ki bu da sistemin, geçmiş yıllardan gelen yığılmış davaları eritebilecek durumda olduğu anlamına gelir. Son olarak, eğer gelen dosya sayısı çıkan dosya sayısının üzerindeyse, temizlenme oranı %100'ün altına düşecektir. Bu durumda, ilgili dönem sonunda sonuçlandırılmadan kalan dosya sayısı artacak ve dolayısıyla dava yığılması söz konusu olacaktır (CEPEJ, 2014: 191).

Temizlenme oranları açısından bakıldığında, Türkiye'de yargı sisteminin olumlu bir görünüm sergilediği belirtilmelidir. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun 2013 Faaliyet Raporu'na göre, hukuk mahkemelerinde temizlenme oranı % 96,38; ceza mahkemelerinde % 112,8; idare mahkemelerinde 101,4; vergi mahkemelerinde % 89,67 ve bölge idare mahkemelerinde % 89,39'dur. Yüksek yargıda da benzer bir durum söz konusu olup, Yargıtay'ın hukuk dairelerinde temizlenme oranı % 100,25; ceza dairelerinde % 96,48; Danıştay'da ise % 112,87'dir (HSYK, 2014: 70, 72, 74, 84-86).

2012 verilerine dayanılarak hazırlanan CEPEJ 2014 raporuna göre de Türkiye, incelenen Avrupa ülkeleri arasındaki en yüksek temizlenme oranına sahip ülkelerden biridir. Buna göre, Türkiye'deki adli ve idari yargı ilk derece mahkemelerindeki toplam temizlenme oranı % 112'dir. Bu oran % 102 olan Avrupa ortalamasının üstündedir. Bu oranla Türkiye, incelenen 30 ülke arasında, Slovenya ve Ukrayna'nın ardından üçüncü sıradadır (CEPEJ, 2014: 231).

Bir sonraki yıla devreden dosyaların oranı da sistemin verimliliği hakkında bir fikir vermeye yardımcı olabilir. Tablo 5'de ilk derece mahkemeleri ile yüksek yargıda bir sonraki yıla devreden dosyaların gelen dosyalara oranı yüzde olarak gösterilmektedir.

Tablo 5: 2014 yılında devreden dosyaların gelen dosyalara oranı

Mahkeme türü	(Devren, yeni açılarak, bozularak) Gelen dosya	Çıkan dosya	Devreden dosya	Devreden dosyaların gelen dosyalara oranı (%)
Hukuk	3.293.090	2.057.056	1.236.034	37,5
Ceza	2.623.645	1.618.250	1.005.395	38,3
İdare	582.183	434.139	148.044	25,4
Yargıtay-hukuk	725.665	522.836	202.829	27,9
Yargıtay-ceza	749.204	361.583	387.621	51,7
Danıştay	330.932	140.815	190.117	57,4

Tablo 5’de görüldüğü gibi, Türkiye’de ilk derece hukuk ve ceza mahkemeleri, önlerindeki dosyaların yaklaşık % 40’ını sonuçlandırmadan bir sonraki yıla devretmektedirler. İdare mahkemele-ri ile Yargıtay’ın hukuk daireleri ve Hukuk Genel Kurulu ise bu konuda daha başarılı görünmektedirler. Tablo 5’in ortaya koyduğu asıl önemli sonuç, Yargıtay ceza daireleri ve Ceza Genel Kurulu ile Danıştay’da yıl içinde sonuçlandırılabilen dosya sayısının devredilenden daha düşük olduğu ve gelen dosyaların yarıdan fazlasının bir sonraki yıla devredildiğidir. Bir mahkemenin bir yıl içinde önüne gelen dosyaların yarısından fazlasını sonuçlandıramıyor oluşu, önemli bir soruna işaret eder. Öte yandan, söz konusu mahkemelerin türleri ve işlevleri, bir başka deyişle, Yargıtay ceza dairele-rinin birey hak ve özgürlüklerinin korunması ya da kısıtlanmasındaki, Danıştay’ın ise birey-devlet uyumsuzluklarının çözümlenmesindeki rolü dikka-te alındığında, sorunun öneminin daha da arttığı vurgulanmalıdır.

Mahkemeler yığılmış dosyaları eritmekte neden yeterince başarılı olamamaktadırlar? Sorunun yanıtı bir bakıma basittir ve yargısal hizmetlere yö-nelik taleple doğrudan ilişkilidir. Yığılmış dava sorunu tam olarak çözülememektedir; çünkü her yıl açılan dava sayısı artmaktadır. Öte yandan dava sayısının artmasında, bir kısmına yukarıda değini-len devlet kurumları ve yargı kaynaklı uygulamaların rolünün bulunduğu da burada bir kez daha anımsatılmalıdır. Yine aşağıda değinilecek olan ve yargılamaları uzatan hukukî bilirkişilik uygulama-

sının dava yığılması sorunundaki payı da unutul-mamalıdır.

Yığılmış dosyaların eritilmesi için neler yapılabil-ir. Bu konuda bulunan çözümler, yargıç ve savcı sayısını artırmak, yüksek mahkemelerin daire ve üye sayısını artırmak, yargılama usulünün basit-leştirilmesini ve kimi dava ve cezaların erteleme-sini öngören yasal düzenlemeler yapmak², istinaf mahkemeleri kurmak ya da alternatif uyuşmazlık çözümleri yollarını geliştirmeye çalışmak olmuştur. Bununla birlikte, söz konusu yöntemlerin beklen-en sonuçları tam olarak verdiğini söylemek pek olanaklı görünmemektedir.

Yargıtay’daki daire ve üye sayısının artırılmasın-ın, yığılan dava sayısını azaltmaya yardımcı olup olmadığını değerlendirmek için, Yargıtay’ın ya-pısında değişiklik öngören, 09.02.2011 günlü ve 6110 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılma-sına Dair Kanun’un kabulünden sonraki dönem-de sonuçlandırılan dosya sayılarını gözden geçir-mek uygun olabilir. Tablo 6’da 2011-2014 arasında hukuk daireleri ile Hukuk Genel Kurulu’na, Tab-lo 7’de ise yine aynı dönemde ceza dairelerine ve Ceza Genel Kurulu’na gelen ve sonuçlandırılan dosya sayılarına yer verilmektedir.

² 07.02.2012 günlü ve 6352 sayılı Yargı Hizmetlerinin Etkin-leştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Basın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Erte-lenmesi Hakkında Kanun gibi.

Tablo 6: Yargıtay Hukuk Daireleri ve Hukuk Genel Kurulu'na gelen ve sonuçlandırılan dosya sayıları

Yıl	(Devren, yeni) Gelen dosya	Çıkan dosya	Devreden dosya
2011	582.559	395.622	186.897
2012	659.742	494.228	165.514
2013	672.061	507.525	164.536
2014	725.665	522.836	202.829

Tablo 7: Yargıtay Ceza Daireleri ve Ceza Genel Kurulu'na gelen ve sonuçlandırılan dosya sayıları

Yıl	(Devren, yeni) Gelen dosya	Çıkan dosya	Devreden dosya
2011	758.135	390.806	367.329
2012	770.815	429.279	341.356
2013	730.385	375.250	355.135
2014	749.204	361.583	387.621

Tablo 6 ve Tablo 7’de de görüldüğü gibi, daire ve üye sayısının artırılmasının, devreden dosya sayısının düşürülmesi üzerindeki etkisi, hukuk daireleri ve Hukuk Genel Kurulu’nda iki yıl (2012 ve 2013), ceza daireleri ve Ceza Genel Kurulu’nda ise yalnızca bir yıl sürmüştür. Tablo 6’ın işaret ettiği bir diğer gerçek, hukuk daireleri ve Hukuk Genel Kurulu’nda yıl içinde çıkartılan dosya sayısının artmasına karşın, devreden dosya sayısının da istikrarlı biçimde artmaya devam ettiğidir. Bu durumun nedeni, her yıl gelen yeni dosya sayısının da aynı oranda artması olabilir. Ceza daireleri ve Ceza Genel Kurulu bakımından ise, 2012 yılı hariç, çıkan dosya sayısı düşerken, devreden dosya sayısının arttığı görülmektedir. Öte yandan, 2012 yılında, kimi dava ve cezaların ertelenmesine ilişkin yasanın yürürlüğe girmiş olduğu da hesaba katılmalıdır. Bu olgu, hem 2012 yılında çıkan dosya sayısındaki artışın ve dolayısıyla devreden dosya sayısındaki düşüşün üye sayısının artırılmasının mı yoksa söz konusu ertelenmenin etkisiyle mmi gerçekleştiğini hem de üye sayısını artırmanın gerçek bir çözüm olup olmadığını ciddi biçimde sorgulamayı gerektirmektedir.

Yüksek mahkemelerdeki üye sayısının artırılmasının yerindeliği, hukuki belirlilik çerçevesinde yaratacağı sorunlar bakımından da sorgulanmaya değerdir. Avrupa Birliği için, “Türkiye’de Yargının Etkinliği ve Ceza Adaleti Sistemi” başlıklı istişarî ziyaret raporunu kaleme alan İtalyan yargıç Perilli’nin de işaret ettiği gibi, “*Yargıtay ve Danıştay, halihazırda Avrupa’nın en büyük yük-*

sek mahkemeleri arasındadır. Çok fazla daireye ve üyeye sahip, milyonlarca dosyaya bakan yüksek mahkemelerin varlığı, hukuki belirsizliğe neden olacaktır; çünkü bu durum birbiriyle çelişen kararlar verilmesi olasılığını kat be kat artıracaktır. Hukuki belirsizlik, başlı başına bir dava yığılması ve dolayısıyla verimsizlik nedenidir.” (Perilli, 2011: 13).

Daire ve üye sayısını artırmak yerine, istinaf mahkemelerinin kurulmasının Yargıtay’daki dava yığılmasını ortadan kaldırmak bakımından daha uygun olduğu da savunulmaktadır. Bu konuda öncelikle belirtilmesi gereken husus, istinaf mahkemelerinin kurulması amacının Yargıtay’ın iş yükünü azaltmak değil, güvenceli adaleti sağlamak olması gerektiğidir (Tanrıver, 2008: 207). Öte yandan, istinaf sistemini öngören, 26.09.2004 günlü ve 5235 sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun’un kabulünün üzerinden 10 yılı aşkın bir süre geçmiş olmasına karşın, bölge adliye mahkemelerinin halen faaliyete geçmemiş olduklarının da altı çizilmelidir.

Alternatif uyuşmazlık çözümü yollarının kabulünün de mahkemelerdeki dava yığılması sorunun çözümüne katkısının olacağı genellikle kabul edilmektedir. Bu çerçevede, Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu’nun 2012 yılında kabul edildiği ve ilk arabulucuların 2013 yılında faaliyete başladıkları belirtilmelidir. Bununla birlikte, bu sistemin geliştirilmesine gereksinim vardır. Adalet

Bakanlığı 2015 Yargı Reformu Stratejisi’ne göre, sicile kayıtlı arabulucu sayısı 3179 olup bu sayının beş yıl içerisinde 10.000’e çıkarılması hedeflenmektedir (Adalet Bakanlığı, 2015b: 59).

Verimliliğe ilişkin bir değerlendirmede dikkate alınabilecek bir diğer gösterge yargılama süresi olabilir. Yargılama süresi, aynı zamanda sistemin etkinliği konusunda da fikir verir. Çünkü, bir davanın ne kadarlık bir zaman dilimi içerisinde sonuçlandırıldığı, yargılamanın sonucu kadar önemlidir. Adli istatistiklere göre, bir davanın ilk derece hukuk, ceza ve idare mahkemelerindeki ortalama görülme süresi 200 gün civarındadır (idare mahkemelerinde 183, hukuk mahkemelerinde 207, ceza mahkemelerinde 231 gün). Yargıtay’ın hukuk daireleri ve Hukuk Genel Kurulu’nda bu süre yaklaşık dört ay (122 gün), ceza daireleri ve Ceza Genel Kurulu’nda ise yaklaşık bir yıldır (354 gün). Danıştay’da ise bir dosyanın ortalama görülme süresi bir yılı aşmaktadır (486 gün). Bununla birlikte, verilen bu rakamların ortalama süreleri yansıttığı, mahkeme ve dava türlerine göre bu sayıların artabileceği ya da azalabileceği, uygulamada her bir davanın ortalama sürenin çok daha üzerinde bir zamanda sonuçlandırılmakta olduğu da dikkate alınmalıdır. Bir kez daha, sayıların ve ortalamaların ötesine uzanılır ve yargı hizmetlerinden yararlanan bireylerin gözlem ve deneyimlerine kulak verilirse görülecektir ki, kişiler üç ya da beş yılda sonuçlanan, hatta dokuz yıl geçmesine karşın sonuçlanmamış olan davalardan şikâyet etmektedirler. Avukatlarının, yargılama süresinin uzunluğu nedeniyle, Yargıtay’a temyiz başvurusu yapmayı önerdiği durumlar bile söz konusudur (Sancar ve Aydın, 2009: 45-49).

Yargılama sürelerinin uzunluğu, Türkiye’de yargı sisteminin verimliliği ve etkinliğini tehdit eden

en önemli sorunlardan biridir. İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi verilerine göre, 1959-2014 döneminde Türkiye makul sürede yargılanma hakkını en fazla ihlal eden ikinci ülke konumundadır ve hakkında toplam 574 ihlal kararı verilmiştir (European Court of Human Rights, 2015b: 6-7). 2014 yılında ise toplam 11 kararla bu konuda hakkında en fazla ihlal kararı verilen üçüncü ülke olmuştur (European Court of Human Rights, 2015a: 10-11).

Yukarıdaki veriler değerlendirilirken, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi’nin, anayasa mahkemesine bireysel başvuru mekanizmasının kabulünden sonra, Türkiye’den gelecek başvurular bakımından bireysel başvurunun tüketilmesi zorunlu bir iç hukuk yolu olduğuna karar verdiği (Cour européenne de droits de l’Homme, 2013) dikkate alınmalıdır. Bu nedenle, bireysel başvurunun yürürlüğe girdiği Eylül 2012’den sonraki dönem için Anayasa Mahkemesi verilerinin de gözden geçirilmesinde yarar vardır. Bu noktada, makul sürede yargılanma hakkının ihlali gerekçesiyle verilen kararların, Anayasa Mahkemesi’nde de ihlal kararları arasında ilk sırada yer aldığı belirtilmelidir. Buna göre, 2014 yılındaki 284 ihlal kararının 244’ü, yani toplam kararların % 83’ü, makul sürede yargılanma hakkının ihlal edilmiş olması nedeniyle verilmiştir (Adalet Bakanlığı, 2015a: 97).

Yargılamanın makul süreyi aşmasının nedenleri nelerdir? Genellikle, iş yükünün ve dava yığılmasının bu konuda belirleyici olduğu kabul edilmektedir. Bu, dava yığılması ile yargılama süresi arasındaki bağlantıyı daha iyi ortaya koymak amacıyla hazırlanan ve yalnızca ilk derece hukuk mahkemelerindeki durumu gösteren Tablo 8’in de işaret ettiği gibi, büyük oranda doğrudur.

Tablo 8: İlk derece hukuk mahkemelerinde dava sayıları, devir oranları ve ortalama görülme süresi

Mahkeme türü	(Devren, yeni açılarak, bozularak) Gelen dosya	Çıkan dosya	Devreden dosya	Devreden dosyaların gelen dosyalara oranı (%)	Ortalama görülme süresi (gün)
Kadastro	49.118	23.460	25.658	52,2	586
İş	424.890	186.096	238.794	56,2	417
Fikrî ve sınaî haklar hukuk	8.533	3.850	4.683	54,9	377
Asliye hukuk	1.042.396	573.238	469.158	45,0	278
Tüketici	250.107	143.193	106.914	42,7	250
Asliye ticaret	725.665	522.836	202.829	27,9	231
Aile	350.460	247.008	103.452	29,5	148
İcra hukuk	245.010	192.524	52.486	21,4	97
Sulh hukuk	701.939	562.502	139.437	19,9	91

Tablo 8’de de görüldüğü gibi, bir sonraki yıla devreden dosyaların sayısı ve oranı arttıkça, ortalama görülme süreleri de artmaktadır. Devreden dosya oranının % 50’yi aştığı durumlarda, ortalama görülme süreleri bir yılı aşmakta; bu oranın yüzde 20 civarında olduğu durumlardaysa ortalama görülme süreleri üç aya kadar inmektedir. Öte yandan, ilk üç sıra bakımından, ortalama görülme süresine göre yapılan sıralama ile devreden dosya oranlarına ilişkin sıralamanın birebir örtüşmediği de belirtilmelidir. Ortalama görülme süresi sıralamasında 586 gün ile ilk sırada yer alan kadastro mahkemeleri, devreden dosya sıralamasında % 52,2’lik oranla üçüncü sırada; ortalama görülme süresi sıralamasında 417 gün ile ikinci sırada yer alan iş mahkemeleri, devreden dosya sıralamasında % 56,2’lik oranla ilk sırada; ortalama görülme süresi sıralamasında 377 gün ile üçüncü sırada yer alan fikrî ve sınaî haklar hukuk mahkemeleri ise, % 54,9’luk oranla ikinci sıradadır. Bu olgu, bir yandan birikmiş iş yükünün dava sürelerinin uzaması üzerinde hayli önemli bir etkisi olduğunu, ama öte yandan, bunun tek belirleyici olmadığını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede ilgili davanın niteliği ve karmaşıklığının da sürenin uzamasına etki ettiği düşünülebilir.

Yargılama süresini uzatan bir diğer etmen, bilirkişilik kurumunun amacına aykırı ve aşırı bir biçimde uygulanmasıdır. Usul yasaları, bilirkişiye ancak çözümü uzmanlığı, özel ya da teknik bilgiyi gerektiren durumlarda başvurma olanağı tanımaktadır. Bir yargıç, mesleğin gerektirdiği genel, hukukî ya da meslekî bilgi ile çözülebilecek konularda bilir-

kişiye başvuramaz (5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, md. 63; 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu md. 266). Bununla birlikte uygulamada yargıçların, “hukukçu bilirkişilere” başvurması neredeyse kural haline gelmiştir. Bu durum, hem yargıcın kendi hukukî bilgisiyle çözebileceği sorunları “hukukçu bilirkişilere” havale etmesi dolayısıyla sorunludur ve yargılamanın niteliğini etkileyebilmektedir hem de davaların uzamasına neden olmaktadır.

Yargı kararlarının etkili bir biçimde uygulanabilmesi de yargı sisteminin etkinliği bakımından önemli bir göstergedir. Bu bağlamda, icra ve iflas dairelerindeki ilamlı icra takiplerine ilişkin devir oranı ve ortalama görülme süresine göz atmakta yarar vardır. Adli istatistiklere göre, 2014 yılında geçen yıldan devren gelen ve yıl içinde açılan dosya sayısı 2.135.948’dir. Aynı yıl, sonuçlandırılmak ya da işlemden kaldırılmak suretiyle elden çıkarılan dosya sayısı 839.162; bir sonraki yıla devreden dosya sayısı ise 1.242.786 olmuştur. Devreden dosyaların aynı yıl içinde gelen dosyalara oranı % 58,2’dir. Bir başka deyişle ilamlı icra takibi talebiyle icra daireleri önüne getirilen dosyaların yarısından fazlası sonuçlandırılmadan bir sonraki yıla aktarılmaktadır. 2014 yılı verilerine göre bir ilamlı icra takibi dosyasının ortalama görülme süresi ise 400 gündür. Bu olgu, bireylerin, zaten büyük olasılıkla gecikmeyle elde edilmiş bir yargı kararını uygulatabilmek için en azından bir yıldan fazla bir süre daha beklemek durumunda kaldıklarını göstermektedir.

İdari yargı kararlarının uygulanmasında yaşanan güçlükler de sistemin etkinliğini zedeleyen bir diğer olgudur. 2557 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu’nun, yargı kararlarına göre işlem tesis edilmeyen ya da eylemde bulunulmayan hallerde, idare aleyhine tazminat davası açılabilmesini olanaklı kılan hükmünün (md. 28/3), pek çok yetkili tarafından, tazminatını ödeyerek yargı kararını uygulamaktan kaçınma imkânı sunan bir düzenleme gibi anlaşıldığı söylemek abartılı olmayacaktır.

IV. YARGILAMANIN NİTELİĞİ

Bir ülkedeki yargı sistemi değerlendirilirken yalnızca verimlilik ve etkinliğe odaklanılması sorunlu bir yaklaşım olacaktır. Bu iki unsur kadar yargılamanın niteliği üzerinde de durulmalıdır. Çünkü, bir şeyin nasıl üretildiği kadar, ortaya çıkan ürünün niteliği de önemlidir. Bu noktada, yargının klasik anlamda bir üretim faaliyeti içinde bulunmadığı akla gelebilir ve bu doğrudur da. Bununla birlikte, en geniş anlamıyla bakıldığında yargı, topluma adalet hizmeti sunmaktadır. Bu hizmetin nitelikli bir biçimde sunulması devletin ödevidir; nitelikli bir yargı hizmetinden yararlanmak da her bireyin hakkıdır (Çelik, 2014).

Yargılamanın niteliğini etkileyen en önemli unsurlardan biri, yasaların ve yasa yapım sürecinin nitelikli olmasıdır. Bu çerçevede birçok uzmanın ve uygulamacının, Türkiye’de bu alanda niteliğin düşmekte olduğu görüşünü paylaştıkları belirtilmelidir.

Yasalar, genellikle, yeterli politika analizi olmadan ve hükümetlerin kısa vadeli gereksinimlerini karşılamak amacıyla yapılmaktadır. Bu da aynı konuda, hatta aynı yasada sık ve kimi zaman birbiriyile çelişen değişiklikler yapılmasına neden olmaktadır. Kimi yasalarda, söz konusu yasa henüz yürürlüğe girmeden değişiklik yapılmaktadır. Bunlar arasında 5237 sayılı Ceza Kanunu gibi kimi temel yasalar da vardır. Hatta, kabul edilen yasa ile bu yasada değişiklik yapan yasanın aynı gün Resmi Gazete’de yayımlandığı bile olmuştur³. Kimi yasalarda 10 yıl içinde değiştirilen madde sayısı, ya-

sanın toplam madde sayısının iki katını aşmıştır⁴.

Yasaların ve yasama sürecinin niteliği bağlamında değinilmesi gereken bir diğer husus, “torba yasa” uygulamasıdır. Torba yasa, tek bir yasa ile birbiriyle ilgisiz birçok yasa ya da KHK’de değişiklik yapan düzenlemelere günlük dilde verilen addır. Bu yasalar genellikle “Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” adıyla çıkarılmaktadır. Hatta “Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” adını taşıyan yasalar da mevcuttur⁵. Torba yasa uygulaması teknik açıdan “usulün saptırılması” (Teziç, 2014) anlamına geldiği gibi, hukuk güvenliğini ortadan kaldırması nedeniyle, hukuk devleti ve birey hakları açısından da ciddi sorunlar yaratmaktadır. Aynı adı taşıyan ve birbiriyle ilgisiz konulardaki pek çok yasa-yı değiştiren bu düzenlemeleri ve bunlarda yapılan değişiklikleri takip etmek, yurttaşlar bir yana, hukukçular bakımından bile son derece güçtür.

Yargılamanın niteliği çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir diğer husus, yargılama süreçlerinin niteliğidir. Bu konuda en çok dile getirilen sorun, özellikle en basit usul kurallarına bile uyulmaması, hatta *contra legem* uygulamalar geliştirilmesidir. Aynı durum, hem hukuk hem de ceza yargılaması bakımından geçerlidir. Ceza yargılaması bağlamında, ayrıca, bir kısmı Avrupa Birliği istişari ziyaret ve ilerleme raporlarına da yansıyan, savcıların soruşturmaya tam olarak hakim olmaması ve soruşturmaların fiilen kolluk tarafından yürütülmesi, delillerin toplanması ve özellikle ayıklanması noktasında gerekli özenin gösterilmemesi, kararların ve iddianamelerin iyi gerekçelendirilmemesi gibi sorunların da altı çizilmelidir.

Yargı kararlarının niteliği de üzerinde durulması gereken bir diğer konudur. Bu çerçevede, tıpkı savcılarının kararlarında olduğu gibi, mahkeme

3 31.03.2005 tarihli mükerrer sayılı Resmi Gazete’de hem 5320 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun Yürürlük ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun hem 5326 sayılı Kabahatler Kanunu hem de bu yasalarda değişiklik öngören 5328 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun yayımlanmıştır.

4 Faik Öztürk’ün yazılı soru önergesine verdiği yanıtta Maliye Bakanı Mehmet Şimşek, 70 maddeden ibaret olan 04.01.2002 tarihli ve 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu’nun 2003-2014 yılları arasında toplam 32 kez değiştirildiğini ve yasanın 135 maddesinde değişiklik yapıldığını açıklamıştır (TBMM, 2014).

5 14.03.2013 günlü ve 6447 sayılı, On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun gibi.

kararlarının birçoğunun da iyi gerekçelendirilmediği, hatta çoğu kez ilgili yasa maddelerinin ve hukukî terimlerin yinelenmesinden ibaret kaldığı görülmektedir.

İlk derece mahkemelerinde, yargıçların, Yargıtay içtihatlarını sıkı sıkıya takip ettikleri gözlenmektedir. Avukatlardan, dava dilekçelerinde atfı yapılan tüm kararların tam metinlerini talep eden yargıçlar da bulunmaktadır. Yargıçların Yargıtay içtihatlarını takip etmeleri, kuşkusuz hukukun bir örnek biçimde uygulanması bakımından olumludur. Bununla birlikte, Yargıtay içtihatlarına körü körüne bağlanma eğiliminin aslında hukukun gelişimini engellemekte olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Dahası, bu yaklaşım trajikomik sonuçlara da neden olmaktadır. Bu noktada, Prof. Dr. Muhammet Özkes'in tanıklığına başvurmakta yarar vardır: *"Mahkemelerde Yargıtay içtihadı dışına çıkmama ve kanunlar değişse de eski alışkanlıkları sürdürme söz konusu. Ne olursa olsun, ne kadar haklı olursanız olun, bir içtihat bulmazsanız yandınız demektir. Bazen kanunlar değişiyor, ama hâkime uygulatamıyorsunuz. Ben, bir kanun komisyonunda kaleme aldığım kanun hükmünü, kanunlaştıktan bir yıl sonra bir olayda hâkime anlatamadım. Benim yazdığım dilekçeye, öyle olmaz dedi. Kanun değişmiş, hem de çok temel bir konuda, haberi yok. Ben de, bu hükmü ben kaleme almıştım demeye utandım."* (Özkes, 2008: 248).

Yargılama süreçlerinin ve yargı kararlarının niteliğine ilişkin olarak yukarıda değinilen, kararların iyi gerekçelendirilmemesi, usul kurallarına uyulmaması, yasaya rağmen eski içtihatla ısrar edilmesi gibi sorunların, yalnızca ilk derece mahkemelerine özgü olmadığı ve temyiz aşamasında da gözlemlendiği de belirtilmelidir.

Genelde yargılamanın, özeldede yargı kararlarının niteliğine ilişkin sorunların kaynağı nedir? Nedenlerden birinin, Türkiye'deki kapalı yargısal kültür olduğu düşünülebilir. Bu, özellikle eski tutum ve alışkanlıkları ısrarla sürdürme, uluslararası insan hakları hukukunun gereklerini yeterince içselleştirip uygulamaya geçirememesi gibi noktalarda etkilerini göstermektedir. Bir diğer neden her halde, uzunca bir süredir, neredeyse yargının tüm bileşenleri tarafından dile getirilen hukuk eğitiminin niteliği sorunudur. Uzmanlık eksikliğinin de yargılamada nitelik sorunlarına yol açan nedenlerden biri olduğunu söylemek olanaklıdır. Türkiye'de

ceza mahkemesi yargıçları ya da savcılar hukuk mahkemelerinde, hukuk mahkemesi yargıçları da ceza mahkemelerinde görevlendirilebilmektedirler. Yargısal mesleklerde uzmanlaşmayı engelleyen bu durumun da özellikle yargı kararlarının niteliğini etkilemesi muhtemeldir. Yargının nitelik sorunu bağlamında son olarak, siyasetin yargı üzerindeki etkisine de değinmek ve Türkiye'de hemen her dönemde mesleğe kabulde ve yükselmelerde, liyakat yerine siyasal aidiyetin, yakınlıkların ve kayırmacılığın etkili olduğu iddiasının dile getirildiğini anımsatmak gerekir.

V. SONUÇ

Türkiye, yargısal hizmetlere yönelik talebin yoğun olduğu bir ülkedir. Dava oranlarının yüksekliği ile kendini ortaya koyan bu talep yoğunluğu, yargıç ve savcıların iş yükünü artırmakta ve dava yığılmasına neden olmaktadır. Son dönemde bu sorunu aşmak ve yargının verimliliğini artırmak amacıyla gerçekleştirilen kimi değişikliklerin kısmen başarılı olduğu kabul edilebilir. Bununla birlikte, bir sonraki yıla çok sayıda devredilen davalara oranı, yargılama sürelerinin uzunluğu gibi olgular nedeniyle, yargının beklenen verimlilik düzeyine ulaştığını söylemek kolay görünmemektedir. Öte yandan, uzun yargılama süreleri sonucunda elde edilen kararların bile uygulanmasında yaşanan güçlükler, sistemin etkinliğinin sorgulanmasına neden olabilecek düzeydedir. Verimlilik ve etkinliğe ilişkin sorunların yanında, yargının ciddi bir nitelik sorunu bulunduğu da belirtilmelidir. Geniş anlamda, yargıçların ve savcılarının uygulayacağı yasaların niteliği sorununu da içeren nitelik sorununu, yargılama süreçlerinin ve verilen kararların niteliği üzerinden izlemek de olanaklıdır. Son kamuoyu araştırmaları (Kadir Has Üniversitesi, 2015), yargıya duyulan güvenin ciddi biçimde azalmakta olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumun nedenleri arasında, yargının bağımsız görünüm sergilemesi sorunuyla birlikte, başta nitelik olmak üzere, etkinlik ve verimlilik konusundaki tüm bu sorunların da payı olsa gerektir.

Kaynakça

- ADALET BAKANLIĞI (2014). *Adli İstatistikler 2014*, http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2014/ist_tab.htm, 01.10.2015.
- ADALET BAKANLIĞI (2015a). *2014 Yılı Bakanlık Faaliyet Raporu*, Ankara.
- ADALET BAKANLIĞI (2015b). *Yargı Reformu Stratejisi 2015*.

AKYÜREK, Erol (2015). “Yıpranma Payı Yargıçlar için Anayasal Bir Haktır”, <http://www.adalet.org/forum/ozelgoster.php?konu=YIPRANMA%20PAYI%20YARGI%C7LAR%20%DD%C7%DDN%20ANAYASAL%20B%DDR%20HAKDIR.&id=621522&oturumno=&id=&alan=>, 03.12.2015.

CEPEJ (2014). *Report on European judicial systems –. Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice.*

COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L’HOMME (2013), *Affaire Hasan Uzun c. Turquie (Requête no. 10755/13)*, 30 avril 2013.

ÇELİK, Burak (2014). “Nitelikli Yargı Hakkı”, iç. ZEHRA KAFKASLI ve BEGÜM BAKİ (Ed.), *Hakkınız Var, Doğan Kitap, İstanbul*, ss. 40-43.

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS (2009). *Case of Opuz v. Turkey (Application no. 33401/02)*, 9 June 2009.

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS (2015a). *The ECHR in facts & figures 2014, Strasbourg.*

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS (2015b). *Overview 1959-2014, Strasbourg.*

HSYK (2014). *Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu 2013 Faaliyet Raporu, Ankara.*

KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ (2015). *Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması*, <http://www.khas.edu.tr/uploads/pdf-doc-vb/news/TSSEA20OCAK2015.pdf>, 25.11.2015.

ÖZEKES, Muhammet (2008). “Hukuk Fakültesi Öğrencilerinin Gözünden Yargılamanın Sorunları ve Değerlendirmesi”, iç. “Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi” Belgesi Gölgesinde Yargı Reformu Sempozyumu, *Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara*, ss. 231-254.

PERILLI, Luca (2011). *Review Report on the Effectiveness of the Judiciary and Criminal Justice System.*

SANCAR, Mithat ve AYDIN, Suavi (2009). *Biraz Adil, Biraz Değil: Demokratikleşme Sürecinde Toplumun Yargı Algısı*, TESEV, İstanbul.

TANRIVER, Süha (2008). “Hukuk Yargısının Temel Sorunları ve Bu Bağlamda Alınması Gereken Temel Önlemler”, iç. “Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi” Belgesi Gölgesinde Yargı Reformu Sempozyumu, *Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara*, ss. 201-230.

TBMM (2014). *TBMM Tutanak Dergisi*, 24. Dönem 4. Yasama Yılı, Birleşim No: 133, 28.08.2014.

TEZİÇ, Erdoğan (2014). “Usulün Saptırılması: ‘Torba Kanun’”, *Cumhuriyet*, 31.12.2014.